

УДК 821.161.2:821.162

Циховська Е.Д.,
кандидат філологічних наук,
Бердянський державний
педагогічний університет

Є. МАЛАНЮК І СТЕМПОВСЬКІ: КОНТАКТНО-ТИПОЛОГІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ

Вивченню контактано-типологічних зв'язків українського поета-емігранта Є. Маланюка з польською родиною Стемповських (українського походження) присвятили свої розвідки старійшина українського письменства в Польщі А. Середницький, українські дослідники Н. Лисенко, Л. Куценко та ін., поетику есе Є. Маланюка і Є. Стемповського розглядала польська вчена П. Вашкевич-Левандовська. У цій праці ми переслідували мету систематизувати і проаналізувати відомі факти про взаємозв'язки українського і польських письменників (Станіслава Стемповського і Єжи Стемповського), доповнивши їх власними спостереженнями.

Серед польських приятелів Є. Маланюка слід назвати письменника, приятеля Марії Домбровської Станіслава Стемповського (1870–1952), з яким український поет познайомився під час евакуації в Жмеринці влітку 1920 р. С. Стемповський привернув його увагу тим, що тримав в руці "Сонячні кларнети" П. Тичини. Саме тоді, як згадує Є. Маланюк, "розпочалася наша довголітня приязнь: батьківська з його боку, синівська – з мого" [4, 104].

У статті "Izaak Mazepa i Stanisław Stempowski" (1952) Є. Маланюк згадує перші враження від зустрічі зі Станіславом Стемповським: "... людина з високою, рафінованою культурою, певно, належав до культурної еліти Європи його часів... був природженим філософом, а точніше мудрецем в античному значенні цього слова" [4, 104]. Український поет характеризує С. Стемповського як знавця людей і речей, відзначає його досвідченість, прихований скептицизм і попри похилий вік "вражаючу свого роду "молоду цікавість", яка споглядала все широко відкритими очима" [4, 104].

Пізніше вже у Варшаві Є. Маланюк підлише С. Стемповському на згадку про знайомство своєю збірці "Стилет і стилос. Вірші 1923–1924" (Подебради, 1925): "Вельмишановному панові Станіславу Стемповському на спомин про 1920 рік, про дике поле, вагони, канонаду, вітер. Евг. Маланюк. 1929. 8. XI" (архів музею М. Домбровської) [8, 66].

С. Стемповський (уродженець Подолу) з 1897 р. живе у Варшаві, де обіймає державні посади: з квітня 1920 р. призначений на пост міністра земельних справ, з червня – міністром здоров'я і суспільної опіки. Крім того, він активно діє у Товаристві допомоги українським емігрантам, є членом Українського центрального комітету, в 20-х рр. працює в Інституті досліджень національних справ. У своїй бібліотеці С. Стемповський зібрав багато матеріалів українських справ. Упродовж двох місяців він переховував Симона Петлюру, який згідно вимогам Ризького договору не мав права перебувати на території Польщі.

Через своє прихильне ставлення до України і суспільно-політичну позицію щодо українських земель у складі II Речі Посполитої С. Стемповський потрапив у немилість і був змушений перейти на посаду бібліотекаря Міністерства сільського господарства, де у свій час працював і Є. Маланюк. Український поет цінував відданість С. Стемповського справі української еміграції, представників якої польський політичний діяч завжди підтримував. У своїх присвятах, що зберігаються в бібліотеці Варшавського університету, Є. Маланюк називав С. Стемповського батьком української еміграції.

У спогадах Є. Маланюк зазначає, що С. Стемповський відчував себе в Польщі, як на еміграції, сумуючи за краєм молодості – Україною: "Був він емігрантом в повному значенні цього слова, хоча Варшава стала тереном його легальної і нелегальної діяльності ще перед 1914 р. З матеріального погляду його життя в Варшаві майже нічим не відрізнялося від життя середнього українця" [4, 105]. Однак, за свідченням Марії Домбровської, С. Стемповський стверджував, що "jest tyleż Polakiem co Ukraińcem" [5, 71].

У Варшаві Є. Маланюк часто відвідував будинок Марії Домбровської (1889–1965) на вулиці Польній, 40, де польська письменниця, соціолог і новеліст жила з 1917 по 1954 рік. Там він бачився і вів довгі бесіди зі Станіславом Стемповським, про що у своїх щоденниках згадувала Домбровська [1, Т.2, 282].

Про сердечність зв'язків Є. Маланюка зі С. Стемповським та М. Домбровською свідчить лист поета від 7 червня 1936 р., який зберігається у відділі рукописів бібліотеки Варшавського університету: "Drodzy i Mili Pani Mario i Panie Ministrze! Dziękuję serdecznie za miłą kartkę z południa... Jestem szczęśliwy, że Drogiemu Батькові і дідові jest dobrze. Nic dziwnego, ten Helios, pod którym myśmy się urodzili z Ojcem jest najlepszym lekarzem, a Helios ukraiński jest mniej więcej ten sam, co Adriatycko-Dalmatyński... Скучно на этом свете, господа! Jedyna radość to syn nasz (i wnuk Батька)... A więc do miłego widzenia. Oddani B. i E. + B. – małe Malaniukowie" [5, 72].

Втім, у 1952 р. стосунки Є. Маланюка з М. Домбровською зіпсувалися після виходу його статті "Izaak Mazer a Stanisław Stempowski" в паризькій "Kulturze" (№11/61), в якій зазначалося, що С. Стемповський був міністром в уряді С. Петлюри. На той момент М. Домбровська готувала до друку "Pamiętniki" С. Стемповського і заява Є. Маланюка могла зашкодити їх виходу. В своїх "Dziennikach" за 12 грудня 1952 р. письменниця адресувала кілька гнівних фраз Є. Маланюкові.

Українського поета з сім'єю Стемповських єднала не тільки дружба з її головою – Станіславом Стемповським, а й приязнь до чоловічої половини родини: Є. Маланюк знав сина Стемповського Губерта, який виконував функції президента Луцьку, особливо

заприятелював з його другим сином есеїстом Єжи Стемповським (1893–1969). 21 квітня 1935 р. сім'ї Стемповських і Маланюків породнилися – Єжи став хрещеним батьком сина Маланюка Богдана. Напевно, Єжи схилив до себе Є. Маланюка тим, що продовжував справу батька і був налаштований проукраїнські. Як лише А. Ковальчик, батько Станіслав Стемповський і його син Єжи "були письменниками і українська проблема займає в їх житті і творчості важливе місце... Україну вважали своєю близькою вітчизною" [3, 250].

Найчастіше Єжи Стемповський писав під псевдонімом "Павел Хостовець" ("Hostowiec"), який походить від назви однієї з рідних річок письменника, але має право на існування, на наш погляд, інтерпретація його етимології від українського слова "гість". Більшість першої половини життя Є. Стемповського проходить на Україні. Хоча він народився в Кракові, вже наступного 1894 р. родина переїхала в маєток над Дністром. Недовгий час мешкаючи у Варшаві (серпень 1897–1906), Єжи з 1901 р. навчається там у семирічній Торгівельній школі (Szkoła Handlowej Siedmioklasowej Zgromadzenia Kurców). З 1906 р. продовжує навчання у маєтку на Подолі під керівництвом приватних учителів, а в 1911 р. отримує атестат зрілості в Немирові і вступає до краківського Ягеллонського університету із спеціальності "історія".

Згодом Є. Стемповський працював кореспондентом у Берліні, в 1926 р. – в Бюро президіуму ради міністрів, був членом дискусійного клубу "Domek w Koloninie". В 1959 р. він опублікував переклад "Доктора Живаго" Б. Пастернака. Багато подорожуючи, Є. Стемповський наприкінці життя оселився у Швейцарії, де і помер 4 жовтня 1969 р. (Берн). Принагідно слід зазначити, що обидва емігранти Є. Стемповський і Є. Маланюк померли на чужині. Втім, Є. Стемповський став емігрантом за власним бажанням з 1939 р., а Є. Маланюк – через необхідність з 1920 р.

Є. Стемповський, як і Є. Маланюк, пізнав на власні очі жах війни, оскільки брав участь у польсько-радянській кампанії 1920 р., під час якої загинув його молодший брат. Українського і польського письменників поєднує однакове розв'язання проблеми державності України. У своїх статтях, есе, листах, Є. Стемповський неодноразово підкреслює право українців мати власну державу. Дбаючи про український інтерес, Є. Стемповський не міг не прореагувати на розірвання маршалом Ю. Пілсудським польсько-українських угод. Тому в 1931 р. він випускає брошуру "Pan Kowalski i jego spadkobiercy" з прихованим нападом на Ю. Пілсудського, яка ознаменувала початок письменницької діяльності Є. Стемповського.

Слід зазначити, що особистість Ю. Пілсудського – творця II Речі Посполитої, на якого покладали великі надії українці, цікавила і Є. Маланюка, що був присутній в якості старшини штабу Української армії на зустрічах союзників по боротьбі за незалежність своїх держав – Ю. Пілсудського і С. Петлюри. І хоча після порушення маршалом і тоді діючим керівником Польщі Ю. Пілсудським свого слова, а саме укладання Польщею Ризького миру з Росією, він приїхав до Каліша-Шпийорна просити пробачення у інтернованих українських військ, це не могло змінити ситуацію і повернути свободу українцям.

Основним об'єктом творчості Є. Маланюка і Є. Стемповського виступає історія. Крім того, митців зближувала спорідненість світоглядних позицій щодо історіософії України, що буде розглядатися нами пізніше. Обидва цікавилися доробком російської літератури, що доводить лист Є. Маланюка до Станіслава Стемповського від 9 липня 1931 р.: "Учора був Єржі (Єжик, як каже Філософов) і ми з ним читали надзвичайну статтю (оту, що про неї я Вам казав) про Блока. Він захопився одним тезисом цієї статті й пропонує мені разом написати студію про філософію мистецтва..." [9, 54].

Спільні інтереси простежуються і в співпраці Є. Маланюка і Є. Стемповського з багатьма польськими журналами. Це такі, як паризька "Kultura", "Wiadomości Literacki", "Myśl Polska", "Zet", "Marcholt", "Wschód", "Biuletyn Polsko-Ukraiński", "Przegląd Współczesny", "Pamiętnik Warszawski", "Kamena", "Piorun", "Rodzina Polska", "Tygodnik Ilustrowany".

Листи Є. Стемповського до свого приятеля Є. Маланюка зберігаються в Нью-Йорку. Щире ставлення і глибоку повагу до таланту українського поета найкраще уособлює лист Є. Стемповського від 1952 р., в якому польський публіцист визнає, що Маланюк "Jest Pan moim poetą, najbliższym mi czasem i doświadczeniem" [7, 267]. Є. Маланюк відповідав йому тим, що дарував свої книжки із сердечними присвятами на титульних листах. Ось деякі з них, що на теперішній день зберігаються в архіві музею М. Домбровської: "Дорогому перекладачеві Юркові Стемповському від вдячного і відданого Є. Маланюка 25.1.1935" (на статті "Szkie do typologii kultur") [5, 74], "Дорогому приятелю Єжи Стемповському, без якого авторіві книжки... було б часом – дуже – зле. 13.1.1935. Варшава. Е. Маланюк" ("Земна Мадонна", Львів, 1934) [8, 66].

Хоча Друга світова війна роз'єднала приятелів, Є. Стемповський допомагає Є. Маланюку на еміграції, сприявши співпраці українського поета з польським еміграційним часописом "Kultura", що виходив у Парижі під редагуванням Є. Гедройца. У листі до Є. Гедройца від 21 липня 1947 р. Є. Стемповський ділиться планами щодо можливої співпраці в "Kulturze" трьох "świętych pisarzy" Ю. Клена, Л. Мосендза і Є. Маланюка [2, 30]. Наступний лист Є. Стемповського до Є. Гедройца від 21 травня 1948 р. містить стурбованість долею Є. Маланюка, перебування якого "у великій опалі" стало на перешкоді написанню [2, 54]. Згодом у листі від 2 червня 1948 р. Є. Стемповський повідомляє Є. Гедройца: "Цойно отримав відповідь Маланюка, який готовий до співпраці в "Kulturze". Пише, що міг би писати одразу польською. Звичайно буду змушений трохи підправити". Також він з повагою відгукується про Є. Маланюка, який, на думку Є. Стемповського, є "досконалим есеїстом; в Польщі писав між іншим у "Przeglądzie Współczesnym". Його есе про Гоголя було для мене справжнім відкриттям" [2, 66].

Остання зустріч українського і польського митців відбулася в Парижі у 1965 р. Про попередню домовленість щодо неї ми дізнаємося з листування Є. Маланюка зі своїм сином: "Якраз сьогодні я одержав листа від твого хрещеного батька (Є. Стемповського) – він буде в Парижі аж до червня, бо хоче Тебе побачити... 4.05.1965" [8, 66]. Через три роки 16 лютого 1968 р. у Нью-Йорку Євген Маланюк помер, а вже в квітневому номері "Kultury" вийшов присвячений пам'яті українського поета некролог "Wspomnienie o przyjacielu" Є. Стемповського.

Після смерті Є. Маланюка у 1968 р. один з перших некрологів під назвою "Wspomnienie o przyjacielu", присвячених йому, вийшов у квітневому номері "Kultury" (1968. – №4/246. – S. 130–132) і належав Є. Стемповському. Згодом текст був передрукований у книзі Є. Стемповського "W dolinie Dniestru. Listy o Ukrainie" (1991).

Польський митець визнає, що Є. Маланюк був "одним з найвизначніших українських поетів і есеїстів ХХ століття" [6, 118]. Протиставляючи при першому знайомстві зовнішні характеристики Є. Маланюка та свої враження від останньої зустрічі, Є. Стемповський підкреслює незмінність постави поета, в якій залишилася і домінувала офіцерська виправка. Порівняймо ці дві зустрічі – альфу й омегу.

Перша зустріч у Варшаві була сприйнята польським есеїстом так: "... був високим, худим, коротко підстриженим бронею; мав заштопаний піджак, наче опалений морським

вітром; тримався просто, голос його мав легко металічний тон, який спостерігаємо в його віршах; уважний погляд темних очей видавався водночас доброзичливим і скептичним. Усе разом складало силует молодого офіцера українських військ" [6, 118–119]. Звернімо увагу на епітет "скептичний". Цю ж рису назвав Є. Маланюк при характеристиці першої зустрічі зі Станіславом Стемповським – батьком Єжи.

Остання зустріч митців: "... здалеку вже помітив знайомий силует петлюрівського офіцера, який височив над натовпом перехожих. Тримався просто, як 46 років тому, мав таке саме коротко підстрижене волосся без сліду сивини, обличчя, опалене понтиїським вітром, той самий уважний погляд. Піввіка еміграції не залишили на ньому видимих слідів. Тільки-но почав говорити, я помітив, що голос його не має більше давнього металевого відтінку. Слова виходили з його вуст без поспіху, матово, наче обережно" [6, 121].

За свідченням Є. Стемповського, Є. Маланюк вільно володів польською, але Є. Стемповський волів розмовляти з ним українською, оскільки наддніпрянський акцент і металевий дзвін голосу українського поета створював міраж простору "степової Еллади". Саме інтерес Є. Маланюка до історії, як зізнається Є. Стемповський, став першим містком до дружби двох митців: "Його зацікавлення минулим – крім спільного походження... – були першим вогнем приязні, що потім поєднувала нас" [6, 119–120].

Отже, Євгена Маланюка з письменниками Станіславом і Єжи Стемповськими поєднували особисті й творчі взаємини впродовж багатьох років, причому переважно у польський період життя українського митця. Близькість творців визначалася як однаковими фактами біографії, що полягають в українському походженні, у житті, праці і смерті на чужині, в зацікавленні історією, зокрема значимою постаттю польського маршала Ю. Пілсудського, у безпосередній участі в подіях Другої світової війни (Є. Маланюк і Є. Стемповський), так і схожістю творчих принципів, гуманістично-визвольних ідеалів. Розробка питань історіософії України свідчила про важливість українських проблем в їх житті і творчості.

Література

1. Dąbrowska M. Dzienniki 1914–1945: W 5 t. – W.: Czytelnik, 1999.
2. Giedroyc J. Jerzy Stempowski. Listy 1946–1969. Część pierwsza / Wybrał, wstępem i przypisami opatrzył A.S. Kowalczyk. – W.: Czytelnik, 1998. – 467 s.
3. Kowalczyk A.S. Stempowscy, czyli ukrainofilizm dziedziczny // Warszawskie zeszyty ukraiноznawcze. – 1999. – №8–9. – S. 250–259.
4. Małaniuk J. Izaak Mazepa i Stanisław Stempowski // Kultura. – 1952. – №11/61. – S. 101–105.
5. Serednicki A. Jewhen Małaniuk a pisarze polscy // Serednicki A. Szkice polsko-ukraińskie. – Warszawa: Towarzystwo Polska-Ukraina, 1994. – S. 58–86.
6. Stempowski J. Wspomnienie o przyjacielu // J. Stempowski. W dolinie Dniestru. Listy o Ukrainie. – W.: LNB, 1991. – S. 118–122.
7. Waszkiewicz-Lewandowska P. Poetyka esejów Jerzego Stempowskiego i Jewhena Małaniuka // Warszawskie zeszyty ukraiноznawcze 15–16 spotkania polsko-ukraińskie / Pod red. S. Kozaka. – W., 2003. – S. 267–278.
8. Куценко Л. Євген Маланюк: дорогами втрат і сподівань. – Кіровоград: Центрально-українське видавництво, 2002. – 84 с.
9. Лисенко Н. Євген Маланюк та паризька "Культура" // Роль паризької "Культури" в становленні українсько-польського взаєморозуміння. Зб. наук. праць. – К., 2002. – С. 50–58.

Анотація

В статье на основе биографических и архивных материалов прослеживаются контактно-типологические взаимосвязи творчества украинского поэта Е. Маланюка и польских деятелей Стемповских.

Summary

On basis of biographic(al) and archival materials the article deals with contact and typological correlations of work of the Ukrainian poet E. Malaniuk and Polish figures of the Stempovski.

Ключевые слова: контактно-типологические взаимосвязи, биографические факты, эмиграция, польско-украинские соглашения, сотрудничество.

Key words: contact and typological correlations, manuscript, emigration, Polish and Ukrainian agreement, collaboration.